

NÁTYI RÓBERT

Gábor Jenő festőművész szegedi évei

(1941–1947)

Gábor Jenő (1883–1968) sorsa, művészpályájának formálódása szoros összefüggésben alakult korával a huszadik század első két harmadával.¹ A pécsi születésű festő a Képzőművészeti Főiskola (1911–1915) elvégzése után Liptószentmiklóson, Gyergyószentmiklóson, Szakolcán és Körmöcbányán rajztanárként dolgozott. 1919-ben Pécsre költözött, ahol kapcsolatba került a Bauhaus fiatalabb generációjának olyan személyiségeivel, mint Forbát Alfréd (1897–1972) vagy Breuer Marcell (1902–1981). Legszorosabb barátságot Molnár Farkassal (1893–1945) ápolt ebben a periódusban. Később a Martyn Ferencsel történt beszélgetések hatására az absztrakt festészetre is fölfigyelt. Pécsi időszakában végig rajztanárként működött. Saját stílusának kibontakozása idején, a húszas években a magyar avantgárd Kádár Béla (1877–1956) vagy Scheiber Hugó (1873–1950) által fémjelzett, dekoratív áramlatához csatlakozott. A húszas-harmincas években, Párizsban (1926, 1937) és Berlinben (1931) járt tanulmányúton. Tagja volt a KUT-nak, majd az UME-nek is. Ebben az időszakban képeit az expresszív formanyelv jellemezte, de a kubizmus és a szürrealizmus jegyei is fölismerhetők munkáin. Az évtizedeken keresztül rajzpedagógusként tevékenykedő alkotó 1941-től hat éven át élt Szegeden. 1947-től Budapestre költözött, ahonnan 1966-ban tért vissza Pécsre. Utolsó korszakát Martyn Ferenc befolyására – illetve akkori baráti társasága hatására, akik közé Kassák Lajos és volt középiskolai tanítványa, Gyarmathy Tihamér is tartozott – a nonfiguratív alakításmód jellemezte.

Annak ellenére, hogy Gábor Jenő majd hat évig Szeged képzőművészeti életének fontos és aktív szereplője volt, a későbbi helyi művészettörténetírás szinte teljesen elfelejtette, nem vette számításba a városban létrejött munkásságát, illetve a kollektív emlékezet sem igen őrzi itteni aktivitásának emlékét. Az 1958-ban a Móra Ferenc Múzeumban rendezett szegedi képzőművészek retrospektív kiállításán, amely 1945-től mutatta be az említett korszakot például egyetlen művével sem szerepelt.² Csakúgy kimaradt az egy évvel később megjelent Szeged mai képzőművészete című kiadványból is.³ Szelesi Zoltán Szeged képzőművészetről írt alapvető összefoglalásában összesen öt sort írt a festő szegedi éveiről.⁴

Érdemes elgondolnunk mi lehet az oka a későbbi hallgatásnak? Annál is inkább különösnek tűnik ez a modern kori *damnatio memoriae*, mivel a háború által is súlyosbított rövid hat év alatt folyamatosan aktív résztvevője volt a helyi képzőművészeti életnek, rendszere-

¹ Hárs Éva: Gábor Jenő. Művészet, 1968. nov. 11. sz. 48.; Pataki Gábor: Engedelmes közkatona? Új Művészet, 1994/1. 46-48.

² Szegedi képzőművészek retrospektív kiállítása 1945-1958. (előszó: Szelesi Zoltán) Móra Ferenc Múzeum Képtára, Szeged, é.n. (1958)

³ Horváth Mihály: *Szeged mai képzőművészete*. Szeged, 1959.

⁴ SZELESI 1975. 201.

sen szerepelt a kiállításokon, előadásokat tartott különböző művészeti témákban, sőt recenziókat írt kollégái kiállításairól. Festészeti stílusa kétségtelenül idegennek hathatott a Tiszaparti településen, hiszen a városból indult avantgárdnak, a saját generációjához tartozó tagjai (Moholy-Nagy László, Csáky József, Gergely Sándor, Bánszky Sándor) sem helyben fejtették ki ez irányú működésüket. Rövid itt tartózkodásuk után, Gábor előtt jó két évtizeddel korábban elhagyták a várost. A következő nemzedék progresszív tagjai közül a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumát alapító Buday György (1907–1990) a harmincas évek második felében szintén az elvándorlást választotta. Gábor Jenő alkatától viszont távol állt a forradalmi hevület, nagy várakozással érkezett Szegedre és már az első időszakban megpróbált a helyi témaválasztással megfelelni a lokális elvárásoknak.

A művész 1966 márciusában a Janus Pannonius Múzeum számára papírra vetett visszaemlékezésében így vallott szegedi éveiről: *„Egészen más világba kerültem, más festőkollégákkal kerültem kapcsolatba. Szívesen költöztem Szegedre, mert érdekelt a Tisza „vízenjáróinak”: a halászsoknak, hajósoknak az élete. Nagy hévvel vetettem magam az új témakörbe, és néhány eléggé érdekes kép született meg. de a légkör nem volt az, ami Pécsen volt. A festőkollégák a divatos festőiségben úsztak, és engem idegennek éreztek.”*⁵

Ugyanebben a fogalmazványban, jó néhány oldallal hátrébb visszatért szegedi éveire, ahol levetkőzve előbbi óvatosságát már a következőképpen fogalmazott: *„... A vízenjárók életéből sok képet festettem. Halászsok, hajóvontatók, homokos hajók a kubikusokkal, hajóácsok és hasonlók. Ezek voltak a sztárok. Sok érdekes kép készült el, de szelídebbek voltak, mint a pécsiék, hiányzott belőlük a szigorú stílus, a keménység. Ezeken a szegedi képeken kissé a festőiség dominált és ez lágyabbá tette őket... 1947-ben, az utolsó szegedi évemben az egész nyarat konstruktív és nonfiguratív képek festésére szenteltem, mert éreztem, hogy magamrahagyottságomban beleveszek a divatos moderneskedő festőiségbe. Ezek a nonfiguratív képek voltak előfutárai a pár év múlva bekövetkezett fordulatra, amikor pontot tettem 3 évtized törekvései után, és munkásságomat ott folytattam, ahol az 1930-as években abbahagytam.”*⁶

Két és fél hónappal később új füzetben folytatta kéziratos vallomásait, ahol már jóval árnyaltabban, őszintébben vallott a Szegeden töltött esztendőkről. Ehelyütt kitért a szegedi kollégákkal kirobbant konfliktusokra, ellentétekre is. *„A szegedi évek nem sok örömet jelentettek részemre a művészet terén. Az ottani számottevő festők először nagy örömmel és szívélyességgel fogadtak, de aztán ez a szívélyesség az ellenkező végletbe csapott. Konkurenst láttak bennem. Amikor a Dugonics társaság a múzeumban Tömörkény emlékünneppel kapcsolatban engem kért föl, hogy „Vizenjárók” címen az ilyen tárgyú képeimből kiállítást rendezzek, a többi festők nagyon megnehezíttek rám. És lassan elhidegültünk egymástól, és én eléggé társalannak éreztem magam. Semmi haladó, inspiráló művészeti segítség nem jutott hozzám. A keménykötésű pécsi piktúrám lassan ellágyult, festői színfoltokra mállott, úgy hogy most eldugom a hozzáértők elől azokat a képeimet, amelyek ebben a korszakban készültek. 1947-ben megjött az ellenhatás: a 2 hónapos nyári vakáció idején kizárólag nonfiguratív képeket festetem, rajzlapokon akvarellal. ezek legtöbbször jó konstruktívan felépített képcske volt. Akadt persze a szegedi 6 év termésében olyan is, amelyet nem kellett szégyellnem, de az egész időszakot nem sokra becsülöm. – A nonfiguratív képeim előtt értetlenül álltak festőkollégáim. Ők más vi-*

⁵ Gábor Jenő kéziratos visszaemlékezése 1966. március 15. A Janus Pannonius Múzeum részére. (Köszönet illeti Kosári Aurél urat, hogy publikálásra átengedte a tulajdonát képező dokumentumokat).

⁶ Gábor Jenő kéziratos visszaemlékezése 1966. március 15

zeken eveztek, mint én. A kubisztikus szerkesztés teljesen idegen volt nekik. Árvának éreztem ott magam, hiányzott a festőtársakkal való vetélkedő, inspiráló együttműködés...”⁷

A művész visszaemlékezési után nézzük meg az eseménytörténet adatait. 1941-ben a pécsi egyetem bölcsészeti karának megszűntével, az ottani Széchenyi István Gimnázium sem funkcionált tovább, mint gyakorlóhely, így az ottani tanárokat a szegedi Baross Gábor Gimnáziumba helyezték át.⁸ Gábor Jenő 1941-től 1947 őszéig rajztanárkodott Szegeden, majd ezt követően Budapestre költözött.

Szegedi letelepedése után rögtön bekapcsolódott a képzőművészeti élet vérkeringésébe. A helyi képzőművészek 1941 karácsonyi kiállításán három festményével szerepelt, amelyek közül kettőnek a címét is ismerjük (*Önarckép*, *Pihenő munkások* akvarell).⁹ A figyelmet munkássága iránt úgy látszik hamar felkelthette, hiszen a következő év elején a Délmagyarország több hasábos cikket szentelt bemutatására.¹⁰ Alig egy éves szegedi tartózkodása után, április 5-én, már a helyi sajtó intenzív érdeklődésétől kísért kiállítást vállalt a múzeum kupolacsarnokában, ahol addigi művészetéből nyújtott válogatást a közönségnek. *Építés, Szüret, Sportfríz* és a *Vásári képek* négy darabos sorozata mellett bemutatta a monumentális *Tavaszerkeztése* című kompozíciót is, néhány kubista vásznával egyetemben (*Munkanélküliek*, *Hajléktalanok a párisi Boulevardon*).¹¹

Nemcsak kiállítóként vett részt a helyi közéletben. Gábor Jenő értő recenziókat írt pályatársa műveiről. Aktív társadalmi szerepvállalására jellemző, hogy kollégája, Dorogi Imre (1890–1976) festőművész munkásságának több tanulmányt és cikket szentelt. Néhány hónappal sajtó tárlata után Doroginak volt ugyanott a múzeum kupolaterében kiállítása. Az azonosulás annál is inkább könnyen mehetett, hiszen Doroginak épen tiszai tájképei, atmoszférikus hatásokat megörökítő, fénypoézisei voltak akkori legfontosabb festményei.¹² Hat nappal később szintén a Délmagyarország hasábjain kollégája vallásos tematikájú festészetét elemezte.¹³ 1942 decemberében pedig Tápai Antal (1902–1986) szobrász művészetéről és újonnan felállítandó Tömörkény szobráról tartott előadást a Dugonics Társaságban. 1943. január 24-én nyílt meg, szintén a szegedi múzeumban dr. Völgyesy Ferenc műgyűjteményének kiállítása, amit a gyűjtő barátja, Gábor Jenő rendezett. Völgyesy gyűjteményében is őrzött Gábor Jenő festményt.¹⁴

⁷ Gábor Jenő kéziratos visszaemlékezései II. rész, amelyet a Pécsi Janus Pannonius Múzeum részére írt 1966 májusában. (Kosári Aurél, Pécs szíves jóvoltából).

⁸ Péter László: *A szegedi főreáliskola, elődei és utódai*. (Szeged Művelődéstörténetéből 7. Szeged, 1989. 45.

⁹ T. J. (Temesváry József): *Szegedi képzőművészek kiállítása*. Délmagyarország, 1941. december 14. 12.

¹⁰ Temesváry József: *Műteremlátogatás Gábor Jenő festőművésznél*. Délmagyarország, 1942. február 28. 4.

¹¹ t. j. (Temesváry József): *Gábor Jenő kiállítása a városi múzeum kupolacsarnokában*. Délmagyarország, 1942. április 5. 12.; (k): *Modern festő kiállítása a kulturpalotában*. Délmagyarország, 1942. április 11. 6.; (k): *A múzeumban rendezett modern képkiallítás sikere (Gábor Jenő tárlata)*. Délmagyarország, 1942. április. 18. 7.

¹² Gábor Jenő: *Dorogi Imre a Tisza festője*. Délmagyarország, 1942. június 21. 8.

¹³ Gábor Jenő: *Dorogi Imre vallásos tárgyú festményei*. Délmagyarország, 1942. június 27. 7.

¹⁴ Sz. n.: *Dr. Völgyesy Ferenc képgyűjteményének kiállítása a kulturpalotában*. Délmagyarország, 1943. január 29. 7.

1943. május 23-án a Dugonics Társaság által szervezett Tömörkény-ünnepség keretében *Vízen járó emberek* című kiállítását is megszervezték.¹⁵ Tápai Antal Tömörkény István szobrárt is akkor avatták fel a Móra-parkban (ma Roosevelt tér). Banner János régész, a Dugonics Társaság elnöke fedezte fel, hogy Gábor alig másfél éves szegedi tartózkodása alatt a Tiszai életről olyan alkotásokat készített, melyek alkalmasak Tömörkény szellemiségének a megidézésére is. Maga a festő a következőképpen nyilatkozott: „...már az első napokban éreztem, hogy ez a város új fejezetet nyit művészetemben. Már akkor láttam, hogy a Tiszán dolgozó emberek élete kimeríthetetlenül gazdag anyagot ad a magamfajta festő számára... Nagy figyelemmel szemléltem a vízenjáró, a víz mellett dolgozó emberek tevékenységét és mohó munkakedvvel kezdtem e roppant érdekes témakör feldolgozásához. Éreztem, hogy itt igazán kedvemre való területre bukkantam. És egymás után születtek meg a képek. Először a homokrakodók. Őket a Stefánia mellett kényelmesen megfigyelhettem... Nemrégiben fedeztem fel a halászokat, akik két csónakban kerítőhálóval pompás húzómozgásokat végeznek, a csillogó víz és alkonyi nap remek fényében. Az örök emberi munka apoteózisaként éreztem e halászcenákat. Heteiken át lestem őket a Tiszán és előbb vázlatokban, majd nagy képekben rögzítettem élményszerű tapasztalataimat.”¹⁶

Ebben az időszakban stílusa, a harmincas évek festményeihez képest továbblépést jelez a monumentalitás irányában. Plasztikus, erőteljes figurái nagyvonalú, egyszerűsítésükben szinte a falkép festészet hatását elevenítik fel. A konstruktív szerkezetesség valóban oldódik képein, a festőiség felé bizonyos engedelményeket tesz, annak ellenére, hogy intenzív erő kifejtés közben ábrázolt alakjai nyersességükben megőriznek egy jó adag feszességet. Ekkori képei elsősorban munka- és munkásábrázolások. Érdekes kiemelni, hogy később, az ötvenes években, abban az időpontban, amikor a szocialista realizmus doktrínája kényszerítőerővel hatott a magyar művészekre is, Gábor Jenő elfordult az általa elfogadhatatlannak tartott realizmustól és bátran fordult a nonfiguratív festészet irányába. Sok grafikát, linó és fametszetet is készített Szegeden. Zárda utcai műtermében rajzolta a légítamadások, bombázások hónapjaiban a háború borzalmait megidéző, „A halál diadala” tollrajz sorozatát, melyet később a Békerajz pályázaton díjjal tüntettek ki. Naplójában is említett 1947-es nonfiguratív sorozata kb. 40 darab 30×40 centiméteres akvarellekből áll, amelyeken a konstruktív szerkezet játszotta a főszerepet.

1944 márciusában a délvidéki szellemi találkozó programjaihoz kapcsolódva több kiállítást megrendeztek a múzeumban, köztük a szegedi képzőművészek csoportos kiállítását, ahová Gábor Jenő is küldött festményeket.¹⁷

1945. március 15-én részt vett a Szabad Szakszervezet által rendezett tárlaton, ahol Gábor Jenő és Dinnyés Ferenc, Erdélyi Mihály, Vinkler László mellett számos helyi alkotó állított ki.¹⁸ Néhány hónappal később, augusztusban 11 szegedi képzőművész csoportos kiállításán

¹⁵ t. j. (Temesváry József): „Vizenjáró emberek”. *Gábor Jenő kiállítása*. Délmagyarország, 1943. május 23. 6.

¹⁶ t. j. (TEMESVÁRY JÓZSEF): *Véglegesen kialakult a május 23-i Tömörkény-ünnepség programja. Dr. Banner János a Dugonics-Társaság elnöke és Gábor Jenő festőművész az ünnepség keretében rendezendő kiállításáról*. Délmagyarország, 1943. május 5. 5.

¹⁷ B. S. : *Délvidéki és szegedi kiállítás a múzeumban*. Délmagyarország, 1944. március 21. 6.

¹⁸ (-i.): *A szegedi Írók, Újságírók, Képzőművészek és Színművészek Szabad Szakszervezete...* Délmagyarország, 1945. március 25. 6.; SZELESI 1962. 162.

szerepelt műveivel.¹⁹ 1945. szeptember 12-én a Városi Zenede nagytermében az olasz reneszánszról tartott a közönség nagy érdeklődésétől kísért vetített képes előadást.²⁰

A világháború után, a fölszabadult Szegeden 1945 júniusában indult az *Időnk* című folyóirat, mely 1947 elejéig maradt fenn. Ebben a meglehetősen változó színvonalú lapban rendszeresen jelentek meg Gábor Jenőnek grafikái.²¹

1946. július 27-én alapító tagja volt a Szegedi Szépművés Céhnek, amely a művészet támogatását és Szolnokhoz és Nagybányához hasonló művésztelep létrehozatalát tűzte ki céljává. Az elnök Dorogi Imre festőművész, a főtítkárné Abonyi Tivadar a Szegedi Nemzeti Színház főrendezője, jegyző pedig Bozsó Gyula lett. A választmányi tagok sorában találjuk Gábor Jenőt, Erdélyi Mihályt, Kopasz Mártát, Vinkler Lászlót, Tápai Lajost és Vígh Ferencet mellett.²² 1946 szeptemberében a képzőművészek szabadszervezetének szegedi csoportja seregszemlén még két képével (*Menekülők*, *Merítő háló*) szerepelt.²³

1947-ben a művész még részt vett a szegedi kiállításokon. A február 15-én megnyílt szegedi képzőművészek kulturpalotabéli tárlatán is a kiállítók között találjuk nevét.²⁴ Májusban szintén szerepelt egy helyi seregszemlén.²⁵ A nyarat a visszaemlékezésekben említett absztrakt akvarellek festésével töltötte, majd októberben elköltözött Budatétényre, ahonnan a következő februárban áttelepedett Pestre, hogy bekapcsolódhasson a főváros képzőművészeti életébe.

Később, feledve a negatív élményeket, valószínűleg a pozitív emlékek kerültek túlsúlyba, hiszen 1965-ben a *Szegedi halászsok* című képét a Szegedi Móra Ferenc Múzeumnak adományozta.²⁶ Annak ellenére, hogy a művész számára a szegedi évek festészeti bizonyos mértékig visszalépésként értelmezhetők, a helyi témaválasztás viszont zökkenőmentes folytatását jelentette a harmincas évek figurális csoportkompozícióinak. A Tisza partján, a lokális környezet gravitációs erejének engedve érdekes színfolttal gazdagodott életműve, és mint láttuk az utolsó Szegeden töltött hónapok hozták meg, a nonfiguratív tanulmányokkal, a megújulás ígérését és lehetőségét.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM:

Szelesi Zoltán: *Szeged új képzőművészetének bibliográfiája 1945–1960*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1960–1962. 161–212.

Péter László: *Mikor Szegeden dobogott az ország szíve*. In: A szerette város. Írások Szegedről. Budapest, 1986. 138–144.

¹⁹ (szász): *Tizenegy szegedi képzőművész kiállítása*. Délmagyarország, 1945. augusztus 24. 3.

²⁰ *Gábor Jenő előadás a Nőszövetségben*. Délmagyarország, 1945. szeptember 12. 3.; Sz. n.: *Gábor Jenő előadása*. Délmagyarország, 1945. szeptember 13. 3.

²¹ sz.: „*Időnk*” címen irodalmi és művészeti folyóirat jelent meg Szegeden. Délmagyarország, 1945. június 12. 3.; PÉTER 1986. 144.

²² Sz. n.: *Megalakult a Szegedi Szépművés Céh*. Délmagyarország, 1946. július 28. 5.

²³ H. F.: *A szegedi képzőművészek őszi szezonnyitó tárlata*. Délmagyarország, 1946. szeptember 15. 2.

²⁴ I. z.: *Megnyílt a szegedi képzőművészek kiállítása a kulturpalotában*. Délmagyarország, 1947. február 18. 5.

²⁵ Sz. n.: *A szegedi képzőművészek kiállítása*. Délmagyarország, 1947. május 31. 5.

²⁶ Gábor Jenő: *Szegedi halászsok*. MFM ltsz.: 65.117.1

Gábor